

Dokolica kao dohvaćanje istinskog smisla života

<div>Katica Knezović</div> <div>Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet</div>		
Filozofija i socijologija odgoja i obrazovanja	Broj rada: 39	Izvorni znanstveni rad
<div>Sažetak</div> <p>Čovjek radi da bi stekao dokolicu, tvrdio je Aristotel. U njegovu rječniku je to bila riječ <i>sholé</i>, a označavala je vrijeme slobodno od rada. Iz grčke riječi <i>sholé</i> mnogi su jezici razvili riječ škola, koja je u svim civilizacijama temelj odgoja i obrazovanja. Od obiteljskog preko sustavnog odgoja i cjelokupnog obrazovanja – cijeli taj proces se smatra napornim radom, koji je vrlo zahtjevan i odgovoran i to ne samo za one koje se odgaja i obrazuje, nego i za njihove odgajatelje i učitelje. Neupitna je važnost rada u čovjekovu odrastanju. Ako je škola temelj odgoja i obrazovanja, čemu je podloga naporan rad i trud svih sudionika, gdje je onda mjesto dokolice kao vrhunca i cilja toga rada? U suvremenom svijetu stječe se dojam da je rad cijenjen i priznat toliko da se tvrdi da je rad stvorio čovjeka. U tom poimanju dokolicu se stavlja u područje besposličarenja. Filozofska misao ipak čuva i njeguje pristup dokolici kao čovjekovu istinskom <i>telosu</i>. Ide se dalje i tvrdi da tek u dokolici čovjek može iskusiti svoj <i>eros</i> – svoje stvaralačke sposobnosti, ono što ga doista čini humanim bićem. U dokolici je čovjek ne samo <i>homo faber</i>, nego i <i>homo ludens</i>. Čovjek u dokolici otkriva sebe sama u svoj svojoj stvaralačkoj veličini i dubini. U dokolici se odražava njegova životna mudrost, njegova <i>sapientia</i>. Čovjek otkriva sebe kao ljubitelja mudrosti i pronalazi istinski smisao svoga života.</p> <div>Ključne riječi</div> <div>edukacija; filozofija; rad; <i>sholé</i>; <i>telos</i></div>		

UVOD

Kao što je u 1960-im i 1970-im godinama prošloga stoljeća razvitak molekularne genetike i njezina genetičkoga inženjeringa izvukao etiku, kao gotovo zapostavljenu filozofsku disciplinu sa svojom tradicijom još od antičkoga doba, iz ropotarnice prošlosti i preobrazio je u novu znanstvenu disciplinu pod imenom bioetika, takvu sudbinu, čini se, u novije doba doživljava još jedan antički pojam i preobražava se u nasušnu potrebu suvremenog čovjeka. Riječ je o grčkom pojmu *sholé* koji je pravo „grčko čudo“ i različito se prenosi u druge kulture i civilizacije, u pokušaju da se što jednoznačnije prevede u njihove jezike. Kao što ni etika tijekom tih dugih stoljeća nije nestala iz života ljudi, tako nije nestala ni dokolica, iako je potisnuta iz svakodnevice, i kao pojam i kao njegov sadržaj. Sve je više pokušaja da se „toj zamrloj riječi i zamrloj stvarnosti te riječi“ (Raguž, 2018, str. 89) udahne nov život na temelju brojnih istraživanja pod različitim vidicima, kako starijih tako i novijih. Njezino se značenje sve više otkriva u znanosti i obrazovanju te u dosezanju smisla života i njegovu življenju potpomognutu praksom dokolice.

DOKOLICA - „ČUDO ANTIKE“

U antičko doba starogrčki pojam *sholé* (σχολή) označavao je stvarateljsku dokolicu, za razliku od njegove negacije – *asholia* (ἀσχολία) kojom se označavao tegoban rad običnih ljudi, pa i robova. U latinskoj inačici tom paru odgovaraju nazivi *otium* i *negotium*. Mogli bismo reći: dokolica i nedokolica! Značenje tog pojma *sholé* pokrivalo je šire područje, a dosežalo je od dokolice i mira, preko studija i škole do usporavanja, polaganosti, zavlačenja i otezanja. Pojmu *sholé* nekako su najbliže izvedenice u mnogim jezicima koje označavaju školu (lat. *schola*, engl. *school*, njem. *Schule*), pa tako i u hrvatskom, jer u njemu prepoznaju sve ono djelovanje slobodnih ljudi kojim stječu znanja i njima omogućuju opće dobro građana. Upravo je u njemačkom jeziku riječ *Muße*, kojom se prevodi *sholé*, izvorno značila *mogućnost*, odnosno *prigodu*.

Govoreći o eudaimoniji kao sreći ili blaženstvu, Aristotel u svojoj *Nikomahovoj etici* kaže da je blaženstvo i u dokolici jer se „lišavamo dokolice kako bismo je stekli, kao što i rat vodimo da bismo imali mir“ (Aristotel, EN, X, 7, 1177b 5). Dakle, radimo da bismo stekli dokolicu. Na tom tragu Ciceron je skovao pojam „*otium cum dignitate*“ – rekli bismo „dostojanstvena dokolica“ (Ciceron, *De Oratore* I, 1f). Aristotel je razlikovao običnu, „primitivnu“ dokolicu u značenju slobodnog vremena, vremena za igru i zabavu, za razliku od dokolice kao ozbiljenja ljudskog života koji je najbliži onome božanskome što nastupa kao posljedica odabira onih djelatnosti koje ga izdižu iz puke izmjene umora i odmora (Boršić, 2013).

Dokolica daje mogućnost za unutarnje sabiranje, poniranje u sebe, ono doći-k-sebi, postati svjestan sebe, a iz toga onda izvire veća mogućnost samoodređenja i upravljanja sobom (Gimmel, 2016, str. 2; Bauer, 2015).

U dokolici čovjek može iskusiti slobodu od prisile vremena „čija ura tuče“ i nemilosrdno diktira svoju zahtjevnost. Osloboditi se od te vanjske prisile, diktiranja načina provođenja vremena i moći sabrati se, povući u sebe, u svoju nutrinu i pronaći sebe – sve to odaje želju za dokolicom. Mnogi toga nisu svjesni, jer je dokolica gotovo zaboravljena. Nekima više nije ni kao pojam razumljiva, traže njezino značenje u rječnicima. Kako li je tek onda sa sadržajem? Na njega upućuje čovjekova težnja upisana u njegovoj naravi, naravi humanoga bića, da bude u ravnoteži, u suglasju sa sobom i svojim okolišem, kako drugim ljudima, tako i sveukupnom prirodom. Taj naravni nagon za ravnotežom sukobljava se s krutom stvarnošću koja je daleko od toga da bi omogućivala čovjeku taj sklad sa svojim nutarnjim i vanjskim svijetom, sa sobom i svijetom oko sebe.

Povijest je pokazala da je čovječanstvo od davnih vremena imalo načine i oblike da barem neki pojedinci dostižu taj sklad nutarnjega i vanjskoga u čovjekovu stvaralačkom duhu. Otkad su o tomu sačuvani tragovi, ponajviše pisani, vidljivo je da su se više mijenjali nazivi tih oblika nego li sam sadržaj.

Tako je grčki dvojac *sholé* – *asholia* u latinsku baštinu ušao kao *otium* – *negotium*, gdje se *otium* odnosio i na dangubljenje i besposličarenje kao negativnu pojavu i na odmor od djelovanja, ponajčešće javnoga djelovanja i ulazak u privatno. Za to Ciceron rabi izraze „*otium litteratum*“ i „*otium cum dignitate*“. Kolikogod da mu je rad potreban i nužan za uzdržavanje života, čovjek je svjestan svojih snaga i iscrpljenosti nakon naporna rada i uviđa potrebu odmaka od njega. Potreban mu je odmor u kojem će se njegove djelatne snage obnoviti, zapravo potrebno je da se čitavo njegovo biće re-kreira, iznova stvori da bi mogao dalje raditi. Potrebu te ravnoteže ističu mnogi mislioci, a među njima su i kršćanski filozofi, kao Aurelije Augustin koji ističe komplementarnost

rada i dokolice. U srednjem vijeku se pojavljuju nazivi *vita activa* i *vita contemplativa* kao inačice u kojima se ističe potreba usklađenosti ljudskog djelovanja i potrebe za kontemplacijom u kojoj će biti obnovljen čovjekov duh, kao što se u mirovanju obnavljaju tjelesne snage. Toma Akvinski, u 13. st. se priklanja intelektualnom radu kao vrjednijem, u odnosu na tjelesni rad. Svojom regulom *ora et labora – moli i radi* i Benedikt stavlja duhovni dio na prvo mjesto, ali ravnopravno s tim stoji i rad. Riječ je o kontemplativnoj dokolici koja odbija i najmanju pomisao na neku pasivnost, ljenčarenje, dangubljenje. Naprotiv, kontemplativna dokolica je „djelatno prijateljevanje sa samim sobom, s istomišljenicima, s prirodom i knjigama“ (Jozić, 2014, str. 248). Kršćansko i teološko sagledavanje dokolicu vidi kao vrijeme su-kreativnosti, primalaštva i obdarenosti u susretu s Nadnaravnim. Iako je dokolica čovjekova aktivnost, i to vrlo intenzivna aktivnost, ona je prije svega usmjerena na primanje, jer u središtu te kontemplativne dokolice nije osvajanje drugoga, nego osposobljavanje sebe da bi se moglo drugoga primiti. Stoga dokolica nije neko vrijeme u kojem se ne zna što bi se činilo – to je vrijeme primanja i usredotočenosti, vrijeme stvaralačke pozornosti koje neki nazivaju molitvom (Raguž, 2018, 97–99). Psalm 45. u svome 11. retku koji glasi: „U dokolici svojoj spoznajte da sam ja Bog!“ upućuje na tu kontemplativnu dokolicu u kojoj čovjek judeo-kršćanske tradicije spoznaje Nadnaravnoga kao svoga Boga. „Dokolica je stanje primajućega osluškivanja i gledajućega, kontemplativnoga uranjanja u bitak. U dokolici ima nešto od spokojnoga prihvaćanja nesposobnosti spoznavanja, od priznavanja svijeta kao tajne, od odvažnosti slijepoga povjerenja koje može pustiti da stvari idu svojim tijekom“ (Pieper, 2011, str. 63). Privlačna snaga dokolice ogleda se upravo u toj mogućnosti da čovjek živi svoj život autonomno, samoodređujuće, da ga živi svjesno.

DOKOLICA U ZNANOSTI I OBRAZOVANJU (STUDIJU)

Iako se, s jedne strane, u 21. stoljeću govori o društvu znanja u kojem znanost ima vodeću ulogu, s druge se strane, govori o krizi obrazovanja, o obrazovnim sustavima kao nesposobnima za budućnost, o ukočenosti sveučilišta i zakržljalogosti istraživanja u znanosti (Liessmann, 2006; Gorz, 2010; Liessmann, 2014).

Kao što je tehničko-tehnološki i gospodarstveni napredak bio poguban za okoliš, što se očitovalo u tzv. ekološkoj krizi, tako je, čini se, bio poguban i prodor poduzetništva i njegova pristupa u znanost i obrazovanje. Sav taj pritisak za postizanje mjerljivih rezultata, na podnošenje projektnih prijava za dobivanje sredstva, na prihvaćanje prekratkih rokova, na neprestano plasiranje znanstvenih novosti, na dokazivanje stvarne potrebe provođenja nekog istraživanja i sl. – dovelo je i znanost i obrazovanje u svojevrstan zastoj, upalo se u glib koji koči stvaran napredak u tim područjima, kao i u onima koja su s tim bitno povezana. U takvim se okolnostima mnogi sa sjetom sjećaju vremena kad je u znanosti njezina bitna odlika, bitna značajka bila dokolica (Gimmel, 2020, str. 10). Tad je znanosti bilo dano da doista bude znanost, da ima vremena razvijati se, pustiti istraživanjima da teku svojim tijekom, polagano, ali upravo zato da znanost može doživjeti i svoje skokove i prodore – sve je to moglo biti tako jer nisu stajali unaprijed zadani rokovi, planovi po kojima se nešto trebalo događati po unaprijed zadanim etapama, s međurezultatima u svakoj od njih itd. Znanstvena istraživanja se ne mogu unaprijed zacrtati u takvim detaljima kao što su: kad će se, gdje, što i kako otkriti i pokazati kao ispravno itd. Znanost je istraživanje, kretanje na novom terenu. U njega se, istina, ulazi s predznanjima, pretpostavkama, s nekim saznanjima, ali zato i jest istraživanje, jer nije sve poznato! Tomu poduzetnički pristup može samo štetiti.

Problemi nisu nepoznati i neprepoznati. Indikativan je ovaj intervju s početka 2020. godine objavljen u magazinu *Die Zeit* u kojem se kaže: "Čak i u vrlo mladoj dobi znanstvenici imaju premalo vremena za razmišljanje. Neprestano moraju podnositi prijave, pisati radove za objavljivanje ili se podvrgavati recenzijama. Naš je sustav postao jako usmjeren na postignuća. Ali ako se zbog sve te izvrsnosti više ne dolazi do razmišljanja i ako se zbog sve te konkurencije ne može surađivati, onda očito radimo nešto pogrešno. I istraživači moraju moći pola dana hodati parkom i samo razmišljati." Riječi su to medicinarke i biokemičarke Katje Becker, predsjednice Zajednice njemačkih istraživača (Deutsche Forschungsgemeinschaft – DFG), koja je 1. siječnja 2020. preuzela vodstvo toga društva, kao prva žena u toj ulozi u njegovoj povijesti, a ono je samo 2018. godine financiralo više od 33.000 projekata s 3,4 milijarde eura (Becker, 2020, str. 31). Uvjerena je da se treba dokinuti taj pritisak u znanstvenom sustavu jer je došlo do njegova „pregrijavanja i preopterećenja“ i to onemogućuje kreativnost u istraživanju. Drži da bi se moglo produljiti trajanje vremenski ograničenih projekata i da bi se na stručnim sastancima trebalo više govoriti o sadržaju projekta nego o pokazateljima njegova ostvarenja. Uz to smatra da znanost mora ući u jači dijalog s društvom i svoju komunikaciju s njim poboljšati, jer znanstvenici trebaju uvjeriti ljude u svoje spoznaje, dajući jasne i razumljive poruke.

Vrlo je razumljivo da su, posebice u novije doba, ogromna očekivanja od znanosti i obrazovanja koje se na njoj temelji. Brze društvene promjene i brojni globalni i lokalni izazovi nukaju čovjeka današnjice da svoje nade u uspješna sučeljavanja s tim promjenama polaže upravo u znanost i njezina dostignuća. Ali i očekivanja i nade, koliko god bilo i jedno i drugo utemeljeno, uvijek iznova se nasuču na vidljive i manje vidljive grebene krute stvarnosti. Očito je da je nešto u svemu tomu otišlo krivim putem i da je povratak s te stranputice ne samo poželjan, nego i nužan. U krugovima koji su toga postali svjesni, već unatrag nekog vremena govori se o potrebi povratka dokolici i počinje je se istraživati kao zasebnu znanstvenu disciplinu (engl. Leisure Sciences).

Zapadnjačka kultura nedvojbeno počiva na dostignućima antičkoga svijeta, a već je Aristotel na počecima svoje *Metafizike* napisao da je dokolica temelj zapadne kulture. Tamo su udareni temelji za ono što je Zapad učinilo humanom i humanističkom kulturom. Novi govor o dokolici, ističu dobri znalci toga području, nije nimalo začudan jer je „dokolica u antičkome svijetu bila ne samo sastavni dio ideje o znanosti i obrazovanju, nego je vrijedila kao njihov životni eliksir. Začudno je puno više da je dokolica, kao glavni kriterij uspješne obrazovne i znanstvene politike, tako temeljito zaboravljena“ (Gimmel, 2020, str. 10).

Činjenica da su i znanost i obrazovanje prepušteni na milost i nemilost neoliberalnoga upravljanja sa svim njihovim mjerenjima i vrednovanjima učinkovitosti, pokazuje sve više svoje pogubne posljedice. Čini se da je upravo ta ideologija učinkovitosti presudila dokolici u znanosti i obrazovanju i time joj prerezala žilu kucavicu. Onaj nutarnji krvotok prekinut je pa su i znanost i obrazovanje izručeni natjecateljskom olimpijskom geslu *citius, altius, fortius* – brže, više, snažnije. Svako usporavanje doživljava se kontraproduktivnim, prema onoj izreci: *Tko miruje, taj zahrđa! – Wer rastet, der rostet!* Usporenost i polaganost nisu društveno poželjne! Danas je doživljavamo kao plašljivu životinju koja se zavlaci u žbunje, dalje od pogleda i dohvata drugih (Geißler, 2012, str. 127). Brzinu se gleda kao snagu produktivnosti, ali ne znači da je uvijek bolje ono što je učinjeno brže, jednako kao što ni izreka „što više, to bolje“ ne vrijedi uvijek i svugdje. Posebice je to važno kad se u prosudbu trebaju uzeti dugoročne posljedice. Ako se u nekom području, kao što je odgoj i obrazovanje, želi postići dugoročne, a možda i trajne, učinke i uspjehe, onda je polagan razvitak, iz

dana u dan, dio po dio, ispravan put. Brzopotezne učinke i kratkotrajne uspjehe koje se kvantificira u neke brojke, kao što je, primjerice, usvajanje nekog gradiva ili postizanje neke vještine u učenika i studenata, samo da bi se ispunio neki plan i program u kraćem odsječku vremena kao što je semestar ili polugodište, i da bi se to moglo ocijeniti, samo je rasipanje snaga, vremena i dobre volje svih sudionika. Nije smisao odgoja i obrazovanje ispunjavanje nekih „kućica“ u koje se unose brojčane ocjene, nego stvarni ulazak u sadržaj poučavanoga, usvajanje vještina, izgradnja karaktera, stjecanje osobina koje čovjeka čine humanom osobom, sposobnom da živi sukladno svojoj racionalnoj naravi, opremljen dakako i stručnim znanjem područja u kojem se obrazuje.

Natjecateljski duh u znanosti je dobar utoliko ukoliko tjera na temeljitije istraživanje, ali ne smije štetiti istraživanju kao takvom, ne smije biti borba suparničkih timova nego treba uključivati međusobno uvažavanje i podršku u tijeku istraživanja, a to je uvijek na opću dobrobit zajednice, kako akademske, istraživačke, tako i društva općenito. Upravo praksa patentiranja otkrića, težnja za bržom primjenom rezultata istraživanja i izlaskom na tržište s novim dostignućima, mogu voditi u pogubne tijekove. Nesuradnja u dostignućima istraživanja, posebice onih temeljnih istraživanja, uzrok je rasipanja sredstava i usporavanja istraživanja. Kad nema objavljivanja rezultata, kad se znanstvenoj zajednici ne daju uvidi u dosegnuto, onda su drugi istraživački timovi osuđeni na ponavljanje istraživanja istoga područja, čime se gubi i vrijeme i novac. Takav pristup nije daleko od padanja u zamku akademskoga nepoštenja i nečasnih radnji, što je uvjetovano „opstankom u igri“, često i na globalnoj razini, a to više nema veza s pravom znanošću. U znanosti i obrazovanju trebala bi biti riječ o suradnji i međusobnom pomaganju, od temeljnih istraživanja do primijenjenih, a ne o suparničkoj borbi i „pobjedi nad protivnicima“, i to bez obzira na to jesu li ta istraživanja omogućena privatnim ili javnim novcem. Znanstvena bi zajednica trebala njegovati akademsku solidarnost i podržavati rad za opće dobro, za dobrobit čovječanstva kao takvog.

Izloženost znanstvenika neprestanom razvijanju i prijavljivanju projekata za dobivanje sredstava, ispunjavanje mnogih kriterija kojima se njihove ideje vrednuju, sili ih na izmišljanje nazivlja i često pretjerivanja u nakani da se iskaže novina upravo toga istraživanja i potreba njegova financiranja. Izmišljaju se narativi koji bi trebali zadovoljiti evaluatore da se dobiju sredstva za opstanak istraživačkoga instituta, radnih mjesta itd. I znanstvenici i sudionici sustava financiranja znanstvenih istraživanja na zasadama tržišnoga gospodarstva svjesni su pogubnosti tijekova u koje je zašla znanost i sva njezina infrastruktura, a nadu u napuštanje takve prakse budi to da i društvo sve više postaje svjesno te pogubnosti. Za nutarnje događanje važno je što se već uvidjela potreba razvijanja koncepata dokolice i njezina implementiranja u studij i znanstvena istraživanja (Gimmel, 2020, str. 11). A za ono vanjsko događanje važno je da se promijeni politika upravljanja sustavima znanosti i obrazovanja. Kako se vode ta dva velika društvena područja, ima utjecaja na sve preostale segmente društva i toga trebaju biti svjesni političari i na globalnoj i na lokalnoj razini, od najnižeg stupnja obrazovanja do visokoga školstva i uvođenja novih snaga u znanstvenu zajednicu.

Iako je plansko gospodarstvo u socijalističkim sustavima pokazalo svu svoju promašenost tzv. petogodišnjih planova, školstvo (od nižih razreda do visokog školstva) u većini zemalja svijeta i dalje robuje tom planskom gospodarenju, i to u duljim razdobljima od tih pet godina. Planiranje unaprijed, bez ostavljanja ni prividne šanse da bi se oni koje se odgaja i obrazuje, kao ni oni koji to čine, mogli otvoriti tijeku događanja u svim tim godinama i dopustiti da te novonastale situacije utječu na davno zacrtane planove. Svaki plan, jednom zacrtan, da bi djelovao i imao smisla, mora ga se pridržavati. Svi sudionici izvedbe toga plana moraju plan provoditi u djelo i njemu se

podčinjavati. Ovdje može biti prigovor da ipak s vremena na vrijeme postoji osvrt na zacrtani plan, prosudba i vrednovanje njegove izvedbe te unošenje promjena, izmjena, dopuna – reforme, rekonstrukcije, rekapitulacije itd. Je li to dostatno za školstvo, za izobrazbu, za odgajanje ljudi u njihovu osposobljavanju za sučeljavanje sa svim izazovima koje pred njih stavlja društvo koje se mijenja nevjerojatnom brzinom? Za opstanak u prirodi kao svome staništu, bez kojega čovjek ne može opstati, a koja se također mijenja u svojim postavkama – dosta je prisjetiti se promjena klime i svega što je s tim povezano. Velik dio čovječanstva je time dosad pogođen, a prognoze su takve da bi još više ljudi mogli biti ugroženi u svome prirodnom staništu i postati klimatske izbjeglice, jer više ne mogu opstati u svome okolišu.

„Život je ono što ti se događa dok si zabavljen stvaranjem drugih planova“ pjeva John Lennon u svojoj pjesmi „Beautiful boy“ (1980). Ako se to primijeni na školu, onda se može reći da se učenje događa dok školska uprava slaže druge planove. Usvajanje znanja i stjecanje sposobnosti i iskustava ne da se unaprijed odrediti, isplanirati. Plansko je gospodarstvo osuđeno na propast, bez obzira na to u kojem se društvenom području događa. „Učenje se događa organski, preko reda, skokovito, kaotično, a nikad sustavno, po redu i prema planu“ (Hohensee, 2012, str. 162). Kao primjer može poslužiti učenje materinskoga jezika! Rijetko tko je nakon višegodišnjega učenja stranog jezika u školi doista ga i naučio da se može njime služiti bez većih poteškoća. Možda je razlog tomu što ga se uči od gramatike i raznih jezičnih pravila, a ne od govora samoga, kao što se usvaja materinski jezik kojem tek poslije dolazi gramatika, sintaksa, morfologija, tvorba riječi itd.

Ako se učenje pretvori u obvezu, onda se ono *htjeti* učiti pretvori u *morati* učiti i tu je kraj svakoj samoinicijativnosti i pogonskoj snazi radoznalosti. Tako od ljubopitljive, radoznale djece, zainteresirane za učenje i prepunih kako-zašto pitanja, najednom postaju bezvoljni učenici, nezainteresirani za bilo koji sadržaj i koji se u svim školskim predmetima jednako dosađuju, jer se zapravo u svojoj nutrini opiru bilo kakvoj prisili, a posebice prisili učenja. Ne događa se to samo djeci. Iskustvo zemalja koje su bile izložene planskom gospodarstvu u socijalističkom društvu pokazuje da su se jednako tako opirali i odrasli, pokazujući posvemašnju nezainteresiranost za „petogodišnje planove“. Bili su posve otupjeli i bez ikakve vlastite inicijative. U društvenom su životu sudjelovali u najmanjoj mogućoj mjeru. Kad se takva reakcija društva na plansko gospodarstvo preslika na školski sustav, onda je jasno što se u njemu događa (Hohensee, 2012, str. 163).

Čovjek je po naravi radoznalo biće, želi rado znati i to ga vuče da istraži, njegova je znatiželja najbolje pogonsko gorivo da otkrije, da sebi nešto pojasni, da se u nečemu okuša, da vidi može li nešto itd. Nije li upravo Kolumbova avantura traženja drugog, zapadnog puta u Indiju otkrila Ameriku i promijenila sliku dotad poznatoga svijeta? Poći drugim putem, drugačijim od onoga dotad poznatoga, duh je izumitelja i istraživača, kreativaca i inovatora (Geißler, 2012, str. 132). Samo oni koju su spremni ići, drugim, obilaznim putem, misliti na takav način, otkrivaju novo, dotad nepoznato, neviđeno, neotkriveno, nespoznato... To je ono što je u djetetu u sjemenki prisutno, a okolnosti daju da prije ili kasnije isključa, a na onima odraslijima oko djeteta je obveza da toj klici dadnu uvjete da se dalje razvija, jača i izrasta i raste sve više i više i dosegne svoju punu zrelost i donese plod. Koliko je školstvo podržavatelj takve zadaće društva u odnosu na svoje mlađe članove? Nije li više zapreka nego li podupiratelj i zaštitnik razvitka tog ljubopitljivoga duha mladih bića?

DOSEZANJE SMISLA ŽIVOTA I NJEGOVO ŽIVLJENJE POTPOMOGNUTO DOKOLICOM

Ne raditi ništa ne znači besposlićariti, jer je u dokolici riječ o radu, tj. djelovanju bez naprezanja, bez pretjerane revnosti i žestokoga prijanjanja uz rad. „U pravo vrijeme se ono pravo učini lako i bez muke, bez prevelikog naprezanja volje. Potreban je nutarnji mir, sabranost, da se taj čas prepozna. Bez grozničave uzbuđenosti, bez nepotrebnog miješanja u tijek događanja i zahvaćanja, pustiti da se stvari odvijaju same po sebi – tako se opisuje taoizam. Nema nikakva razloga da se djeluje samo zbog pukog djelovanja. Kao što voda uvijek teče tamo gdje ne nailazi na otpor, a opet je nezadrživa“ (Hohensee, 2012, str. 22).

Čovjek živi u vremenu i u njemu se kreće poput ribe u vodi. Što je ribi voda – to je čovjeku vrijeme (Geißler, 2012, str. 12). Samo riba ne razmišlja o svojoj vodi, a čovjek ima tu sposobnost da razmišlja o svom vremenu i odlučuje kako će ga živjeti, čemu će se u tim odsječcima vremena posvetiti i u kojoj mjeri. Od industrijske revolucije govori se o slobodnom vremenu, za razliku od radnog vremena jer je čovjek vrijeme učinio mjerljivim, obrojio ga i omeđio u sate, kojima naziva i uređaj i njegovu mjernu jedinicu. Nije svako slobodno vrijeme dokolica. Kad bi dokolica bila samo vrijeme slobodno od rada mogla bi biti zamijenjena raznim oblicima konzumerizma – potrošnje svih oblika, oblicima ovisničkih načina ponašanja u kojima čovjek očito ne vlada sobom i svojim porivima, ili pak s duhovnom odsutnošću, rastresenošću i slično. Dokolica je od svega toga jednako daleko kao i od rada.

I latinska poslovice „Festina lente“ – „Žuri polako“ kao i onaj svagdanji izraz „Polako, ali sigurno!“ odražavaju potrebu dokolice. Jeda od njezinih dimenzija je i sposobnost čekanja koje nije ni „izgubljeno“ ni mrtvo vrijeme, niti vrijeme u kojem se ništa ne događa, nego je naprotiv itekako živo, ono je istinsko življenje i pravi dar vremena. Da bi se ubrao plod i uživalo u njegovoj slasti i raskoši okusa, valja čekati vrijeme zrelosti, a do tamo vodi put dozrijevanja koji je omeđen čekanjem – to najbolje znaju „roditelji, odgajatelji i učitelji koji moraju čekati dok djeca mogu razumjeti ono što im se govori i što bi trebali naučiti“ (Geißler, 2012, str. 128, 129). Vrijedi to i u gospodarstvu i upravljanju. Tko nije spreman čekati pravi čas, neće uspjeti u svom pothvatu, neće naći prave kupce za svoj proizvod, neće dočekati pravi čas za plasiranje svojih ideja, niti će u sebi dočekati njihovo sazrijevanje u pravi način provedbe. Bit će to preuranjeni porodi, nedonošćad koja nije sposobna preživjeti.

Deviza suvremenog doba glasi: „Štedi vrijeme!“ Pod tim se geslom nude razne usluge, uređaji, pomagala u mnogim poslovima itd. Sve bi to trebalo uštedjeti vrijeme korisniku koji je pod neprestanim stresom i pritiskom jer nema vremena. Stoga je opravdano pitanje: Ne bi li čovjek bio manje pod stresom kad bi manje štedio vrijeme? Tim više što je notorna činjenica da svaki dan ima jednako sati – ni manje ni više nego upravo 24 sata. A uz to dolazi i neosporna činjenica da pojedinci, s jedne strane, nastoje „dobiti na vremenu“, da bi opet, s druge strane, „protratili“ ili „ubili vrijeme“ ili jednostavno „pustili da vrijeme prođe“ – oni koji štede vrijeme ne proživljavaju ga, oni ga organiziraju i zaboravljaju da sat i vrijeme nisu isto! „Tko štedi vrijeme, ne štedi vrijeme nego život“, jer se u dokolici čovjek otvara iskustvu vremena, proživljava ga i pušta da to vrijeme radi za njega. Vrijeme koje nije doživljeno i proživljeno, nema nikakvu vrijednost – ono je beskorisno i besmisleno, ono je izgubljeno vrijeme (Geißler, 2012, str. 13, 14). To je bilo vrijeme u kojem je vrijedilo geslo: „Ne radi se da bi se živjelo, nego se živi da bi se radilo.“ Poznate je to rečenica grofa

Zinzendorfa kojom se poslužio Max Weber u znamenitoj raspravi o duhu kapitalizma i protestantskoj etici u Tübingenu 1934. godine.

Stvarno doživljeno i proživljeno vrijeme je vrijedno, ima svoju intrinzičnu vrijednost – ono nema cijenu, ono osposobljava čovjeka za djelovanje, ali u njemu izgrađuje i vrlinu. Ono se ne može kvantificirati jer njegova kvaliteta je neiskaziva nekom mjernom jedinicom, ali ima svoju formu, svoj pojavni oblik i može se nazvati stankom, čekanjem, ponavljanjem i usporenošću ili polaganošću – sve su to odlike dokolice tijekom čovjekova srastanja s njom. Kad se gube takvi trenuci, gubi se i dokolica kao čovjekov *telos* – svrha njegova postojanja. Sve su to trenutki koji se pojavljuju u ona 24 sata svakog dana ako čovjek, kao moralni subjekt, sebi dopusti da u neprekinutom tijeku vremena prepozna te odsječke i svojom slobodnom voljom opredijeli se za njihovo svjesno življenje, ako se oslobodi pritiska „neimanja vremena“. Odveć je zamki, posebice u novije doba, kojima je čovjeku teško izbjeći, da sačuva ravnotežu, usklađenost rada i dokolice. To se ne postiže ni brzo ni lako, ali već svijest o postojanju dokolice, usporavanja življenja, velika je podrška čovjekovoj volji da se ne strmoglavi u bezdan rada i „štednje vremena“ nego ostane u maksimi da se radi da bi se dokoličarilo.

Ljenčarenje, ili biti lijen, ima svoju pozitivnu i negativnu stranu, iako bi joj neki rado odrekli ovu pozitivnu, jer u ljenčarenju ne mogu vidjeti ništa dobro, naprotiv, samo ono loše. „Tko je ispravno lijen (dakle, lijen na pravi način), radi samo toliko koliko je nužno potrebno, ali ni više ni manje od toga. Manje bi bilo na štetu samoga sebe, a više se ne bi razlikovalo od slijepe zarobljenosti u puko djelovanje“ (Hohensee, 2012, str. 19). Stoga je Goethe svome vjernom pratitelju Eckermannu jednom dao vrlo koristan savjet kojeg bi se bilo dobro držati: „Moj je savjet stoga ništa ne forsirati i sve neučinkovite dane i sate radije protratiti i prespavati nego u takvim danima htjeti nešto napraviti čemu se poslije ne bi moglo radovati“ (Geißler, 2012, str. 130). Vrijeme ubrzanja u kojem živimo ljudima ne dopušta da se barem na neko vrijeme isključe iz te vrtnje i zastanu na čas, da ništa ne rade. Neprestana im je pratnja osjećaj da nešto moraju uređivati i miješati se u tijek događanja, a ako se i isključe iz toga, neki pribjegavaju meditaciji, međutim i nju pokušavaju prilagoditi sebi, da pomoću nje iz sebe samih izvuku i posljednji atom energije da pojačaju svoja postignuća, jer žive u društvu u kojem se samo postignuća broje i vrednuju kao dobra i poželjna (Hohensee, 2012, str. 26).

Stanke su dragocjeni trenutki u danu – one su poput razmaka u plotu od letava, što dopuštaju pogled iz dvorišta i u njega, one otvaraju pogled, daju uvid u stvarnost ispred i iza plota. Radna učinkovitost ne ovisi isključivo o duljini vremena koje se posvećuje nekom djelu i jačini naprezanja koje čovjek u to ulaže, nego i o onom vremenu kad se ništa ne radi, kad se isključi iz rada i ode na stanku, ono što se jednom riječju naziva dokolicom ili dokoličarenjem. Nemalo je primjera znanstvenika i drugih stvaratelja koji svjedoče o snazi takvih stanki, kad su upravo u takvim isključenjima od posla doživjeli svoje heureka-trenutke, kad im je palo na pamet rješenje koje su dugo tražili. Stanke su potrebne i između dviju faza u radu, da se čovjek nekako oprosti od onoga što je prošlo i da se otvori novom što slijedi. Samo je tako moguće orijentirati se u svome bivovanju koje je čovjeku nužno za samoostvarenje, samo se tako živi svoju stvarnost u svoj njezinoj punini (Geißler, 2012, str. 131).

I u najprevođenijoj knjizi čovječanstva, u Bibliji, na njezinim prvim stranicama donesena je metafora o stvaranju svijeta i Stvoritelju koji je nakon šest dana stvaranja, sedmi dan počinio i kako je na

kraju svakog dana gledao što je učinio i vrednovao to kao dobro učinjeno. U osvrtu na sveukupno djelo, vidio je da je sve učinjeno „jako dobro“! Čovjek je po judeo-kršćanskom poimanju stvaratelj svijeta koji mu je povjeren na upravljanje, kao što je vrtlaru povjereno da svoj vrt „obrađuje i čuva“. Ne bi li, slijedom te metafore, i čovjek svoje djelovanje trebao sagledavati i vrednovati, i dati sebi počinka nakon učinjenoga? Dokolica iz antičkoga doba, i svi njezini pojavni oblici otada, upućuju na to da je u čovjekovoj naravi upisana potreba za njom, upravo zato što posjeduje taj *eros*, tu stvarateljsku moć, to su-kreiranje svijeta.

UMJESTO ZAKLJUČKA

Proglašavanjem pandemije uzrokovane koronavirusom i opasnosti od bolesti COVID-19 donesene su epidemiološke mjere koje su čovječanstvo zatvorile u kuće, zaustavile gospodarske tijekove, a razmjenu roba i usluga svele na najmanju moguću mjeru, na ono najnužnije. Rad je, gdje god je to bilo moguće, bio premješten iz ureda u domove ili premješten u online svijet i sveden na ono neizostavno. Jesu li ljudi time dobili više vremena koje su inače gubili na odlazak do radnog mjesta i vraćanja doma? Smanjile su se mnoge obveze, izostali razni susreti, zaustavljeni mnogi projekti – jesu li i time ljudi dobili više vremena? Neki su po prvi put u svome životu mogli činiti što su htjeli, ako se to nije kosilo s epidemiološkim mjerama. Jesu li tada našli put u dokolicu? Znamo da su mnoge životinje našle put iz brda i planina u naseljena mjesta, u vrtove i okućnice kojima prije ne bi mogli pristupiti zbog prometa na cestama i prisutnosti ljudi. Ljudi su se povukli, a biljke su se rasprostranile na područja gdje bi ih prije vrlo brzo sasjekli i ne bi im dopustili širenje. Priroda je na svoj način odgovorila na novonastalu situaciju, a čovjek? Je li on u tom dobivenom vremenu našao ono što omogućuje dokolica, susret sa sobom, poniranje u sebe, susret sa svojim bližnjima, članovima obitelji, barem one uže s kojima je dijelio kućanstvo? Ili su sve te mjere suzbijanja virusa suzbile i mogućnost dokolice, za koju se jedan ključan preduvjet otvorio, a on je vrijeme? Upravo strah i paniku koje su mediji širili, s obzirom na posljedice zarazom koronavirusa, upornim ponavljanjem broja zaraženih, umrlih i onih na respiratoru, valjalo je suzbiti blagodatima dokolice. S pandemijom još nije gotovo, a nije gotovo ni s dokolicom. Dok prva polako jenjava, druga dobiva zamah.

LITERATURA

Aristotel (1992). *Nikomahova etika*, prev. T. Ladan, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.

Bauer, J. (2015). *Selbststeuerung. Die Wiederentdeckung des freien Willens*, München: Karl Blessing Verlag.

Becker, K. (2020). DFG-Präsidentin beklagt Überlastung des Wissenschaftssystems, U *Die Zeit*, 16. siječnja 2020., 4, 31.

Boršić, L. (2013). *Što je (aristotelovska) dokolica?* U D. Pećnjak, P. Šegedin i K. Zakarija (ur.) *Naslijeđe antike. Ogledi u spomen Maji Hudoletnjak Grgić.* (str. 55–68). Zagreb: KruZak.

Ciceron, M. T. (2002). *O govorniku*, prev. i prir. G. Stepanić, Zagreb: Matica hrvatska.

Geißler, K. A. (2012). *Lob der Pause. Von der Vielfalt der Zeiten und der Poesie des Augenblicks.* München: Oekom Verlag.

Gimmel, J. (2020). Muße und Wissenschaft? Hoffnungen, Verunsicherungen, Enttäuschungen. *Muße. Ein Magazin*, 5(2), 9–14. doi: 10.6094/musse-magazin/5,8.2020.9; Dostupno na: <http://mussemagazin.de/2020/04/musse-und-wissenschaft-vorwort/>.

Gimmel, J. i Keiling, T. (2016). *Konzepte der Muße*. Tübingen: Mohr Siebeck.

Gorz, A. (2010), *Wissen, Wert und Kapital. Zur Kritik der Wissensökonomie*, Zürich: Rotpunktverlag.

Hohensee, T. (2012). *Lob der Faulheit. Warum Disziplin und Arbeitseifer uns nur schaden*. Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus.

Jozić, B. (2014). Otium i negotium – Marulić o dokolici i radu, *Crkva u svijetu*, 49(2), 248–258.

Liessmann, K. P. (2006). *Theorie der Unbildung. Die Irrtümer der Wissensgesellschaft*. Wien: Paul Zsolnay Verlag.

Liessmann, K. P. (2014). *Geisterstunde. Die Praxis der Unbildung. Eine Streitschrift*. Wien: Paul Zsolnay Verlag.

Pieper, J. (1948/2011). *Pohvala dokolici. Oslobodite se kulta rada i pronađite istinski smisao života*. prev. B. Miloš (izv. Muße und Kult, München, Köster-Verlag), Split: Verbum.

Raguž, I. (2018). *Šutnja, molitva, dokolica*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.

2nd International Scientific and Art Faculty of Teacher Education University of Zagreb Conference
Contemporary Themes in Education – CTE2 – in memoriam prof.
emer. dr. sc. Milan Matijević, Zagreb, Croatia

Leisure as retrieving the true meaning of life

Abstract

Man works to gain leisure, Aristotle argued. In his dictionary, it was the word *sholé*, and it meant free time from work. From the Greek word *sholé*, many languages have developed the word school, which in all civilizations is the foundation of upbringing and education. From family to systematic upbringing and overall education – the whole process is considered hard work, which is very demanding and responsible, not only for those who are brought up and educated, but also for their educators and teachers. The importance of work in growing up is unquestionable. If school is the foundation of upbringing and education, what is the basis of the hard work and effort of all participants, then where is the place of leisure as the culmination and goal of that work? In the modern world, one gets the impression that work is valued and recognized so much that it is claimed that man was created by work. In this sense, leisure is placed in the realm of idleness. Philosophical thought, however, preserves and nurtures access to leisure as man's true meaning of life. It goes further and claims that only in leisure can a person experience his eros – his creative abilities, what really makes him a human being. At leisure, man is not only *homo faber*, but also *homo ludens*. A man at leisure discovers himself in all his creative greatness and depth. Leisure reflects his life wisdom, his *sapientia*. Man discovers himself as a lover of wisdom and finds the true meaning of his life.

Key words

education; philosophy; sholé; telos; work

Revizija #12

Stvoreno 4 studenoga 2022 11:09:02 od Admin
Ažurirano 13 siječnja 2023 11:18:22 od Valentina Gućec